

УДК 341

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТАНЫЛУЫ

Ақмухамет Аружан Абайқызы

aruzhan_14_2000@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

Заң факультеті

Халықаралық құқық кафедрасының 2-курс студенті

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші - Сейдеш Б.Б.

Аннотация: Мемлекеттерді тануда қолданылатын тәжірибені зерттеуге және халықаралық құқық пен саяси компоненті тануға әсер ету деңгейін анықтайды. Мемлекет оны басқа мемлекеттер таныған сәттен бастап пайда бола ма немесе ол мойындаусыз бар ма, ал мойындау оның бар екенін растайды-міне, бірнеше онжылдықтар бойы халықаралық құқықта кеңінен талқыланатын мәселелері.

Ғылыми мақаланың кілт сөздері: халықаралық құқық, мемлекеттің

легитимизациясы, мемлекет, аумақтық білім беру, мойындау, мемлекеттерді тану, әлемдік қоғамдастық, Таулы-Қарабах Республикасы, декларациялық теория, конституциялық теория, БҰҰ, Косово.

Аннотация: Настоящая статья означает попытку отслеживать опыт, применяемый при признании государств, и определить степень влияния на процесс признания международного права и политического компонента. Государство с момента признания других государств начинает свою деятельность или не признает ли это, а признание подтверждает его существование-этот вопрос обсуждается в науке международного права не первый десяток лет.

Ключевые слова научной статьи: международное право, легитимизация государства, государство, территориальное образование, признание, признание государств, мировое сообщество, Горно-Карабахская Республика, декларативная теория, конституционная теория, ООН, Косово.

Annotation: This article is an attempt to track the experience used in the recognition of States, and to determine the degree of influence on the process of recognition of international law and the political component. A state begins its activity from the moment of recognition of other States or does not recognize it, and recognition confirms its existence-this question has been discussed in the science of international law for more than a decade.

Keywords of the scientific article: international law, legitimization of the state, state, territorial formation, recognition, recognition of States, world community, Mountain-Karabakh Republic, declarative theory, constitutional theory, UN, Kosovo.

Халықаралық-құқықтық тану дегеніміз – мемлекеттің қандай да болмасын басқа мемлекетпен заңды қатынасқа түсуге дайын екендігін онымен толық масштабты дипломатиялық, консулдық және басқа да қатынасты қолдайтындығын білдіретін мемлекеттің біржақты актісі. Халықаралық-құқықтық тану мәселесі жаңа мемлекеттің пайда болуымен байланысты. Докриналды түсіндірмеде тану институтының екі негізгі теориясы сипатталады: конститутивтік және декларативтік. Алғашқы теория XIX ғасырдың басында пайда болды. Оның кейбір принциптері бірқатар мемлекеттердің дипломатиялық және соттық тәжірибелерінің негізінде көрініс тапқан.

Бұл теорияның мәні – қорытынды шешім тану актісінде. Соған орай халықаралық құқықтың негізгі субъектісі – мемлекет өзге мемлекеттер оны танығаннан кейін ғана мемлекет болып танылады. Өкілдері: Л. Оппенгейм, Г.Лаутерптахт. Декларативті теорияны көптеген халықаралық заңгерлер қолдайды. Танусызда мемлекеттер өмір сүре алады деген пікірді білдіреді. Тану жазбаша жолдау нысанында немесе елдің жоғарғы мемлекеттік органдардың қаулысы арқылы жасалуы мүмкін.

Танудың көптеген түрлері мен нысандары бар. Алғашқы топқа жататындар: мемлекетті тану, жаңа үкіметті тану, қарсы органдарды тану, және т.б. Мемлекетті тану конститутивті және декларативті тану өкілдерінің арасындағы даулы мәселелердің бірі болып табылады. Мемлекеттердің халықаралық құқықсубъектілігі халықаралық қауымдастықтың өзге қатысушыларына байланысты емес. Жаңа мемлекеттің пайда болуы – жаңа субъектінің пайда болуы. Қазақстан Республикасы ішкі саясатының қалыптасу тарихы мен дамуы тану институтының териялық ережелерін практикада қолдануылуын дәлелдейді. Мәселен, мемлекетіміздің алғашқы қалыптасу жылдарында екіжақты және көпжақты негіздегі ынтымақтастықтың халықаралық –құқықтық базасы жаслды. Қазақстан Республикасының ішкі саясатына құқықтық негіздің жасалуы шетелдегі ұлттық мүддені қамтамасыз етті. Бұған елшіліктердің, консулствалардың және дипломатиялық миссиялардың орнығуымен қол жеткізілді. 1993 жылдардың аяғына қарай Қазақстан халықаралық қауымдастықтағы тануға ие болды. Бұл жағдайды ірі халықаралық ұйымдарға мүше болуы, әлем мемлекеттерімен дипломатиялық қатынастарды орнатуы дәлеледейді.

Де-юре және **де-факто** (заңды және фактілі) - заңды түрде танудың нысаны. Танудың бұл нысандары халықаралық құқық субъектілерін танудан кейін пайда болатын заңды салдарды айқындайды. Де-юре толығымен заңды түрде тануды білдіреді. Бір кездері таныған

мемлекет кейін одан бас тарта алмайды. Де-юре тану кейін таныған және танылған мемлекеттердің арасында дипломатиялық, консулдық, сауда және өзге қатынастар пайда болады. Де-факто тану бойынша тек консулдық және сауда қатынастары ғана танылады. Мұндай танудың нәтижесінде экономикалық және әкімшілік сипаттағы шарттар жасалады және көбінесе үкіметке байланысты болады. Тану институты әлі күнге дейін жүйеленбеген. Мемлекеттер мен ұйымдардың халықаралық ынтымақтастық тәжірибесі аталған институттың әрі қарай қолданылуын қамтамасыз етеді.

Халықаралық тану деген не және неге ол көптеген келіспеушіліктерді тудырады? Мемлекеттің тануының дефинициясына қатысты пікірлердің бірлігі жоқ. Мысалы, Ресейлік профессор И. И. Лукашук былай деп жазады: "мемлекеттің танылуы жаңа мемлекеттің пайда болу фактісін және сол арқылы оның халықаралық-құқықтық субъектілігін мойындайтын біржақты акт болып табылады". Мемлекеттерді тану институты халықаралық құқықтағы ең көне және күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Міне, бірнеше ғасырлар бойы мемлекеттерді мойындауға байланысты мәселелер халықаралық құқықтағы ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл әлемде жаңа мемлекеттер пайда болатын оқиғалар жиі болып жататындықтан, алайда тану институты әдеттегі нормалармен, ал жекелеген мәселелерде халықаралық шарттармен және халықаралық ұйымдардың қарарларымен реттеледі. Осы халықаралық құқық институтын кодификациялау әрекеттері табысты емес, сондықтан осы институт әлі күнге дейін сәйкестендірілмеген болып қалады, ал тану мәселелері мемлекеттердің практикасына және халықаралық құқықтың жалпыға танылған қағидаттарына сүйене отырып шешіледі. Халықаралық құқықтағы мемлекеттерді тану институты оларды Тәуелсіз мемлекеттер ретінде тануға үміткер бірқатар танылмаған өзін-өзі жария етілген аумақтық құрылымдардың пайда болуымен елеулі өзектілікке ие болды. Бастау үшін мемлекетті тану ұғымының өзін түсіну қажет. Сонымен, бүгінгі таңда "мемлекетті тану" ұғымының бірыңғай және нақты анықтамасы жоқ, ол өз кезегінде осы институттың халықаралық құқықтағы жұмыс істеуінің бірқатар проблемаларын туындатады. Мысалы, мемлекеттің мойындауының дефинициясына қатысты пікірлердің бірлігі жоқ. Кейбір ғалымдар мемлекеттердің мойындалуы мемлекет жаңа мемлекеттің пайда болу фактісін және сол арқылы оның халықаралық-құқықтық субъектілігін мойындайтын біржақты акт болып табылады деп санайды; осы ұғымды қолданыстағы мемлекеттердің үкіметтері әлемдік қоғамдастықтағы белгілі бір өзгерістерге ықпал ететін рәсім ретінде айқындайды; үшіншісі, мемлекетті тану ұғымы деп белгілі бір талаптарға мемлекет болып табылатынын жариялаған субъектінің шын мәнінде сәйкестігін түсіну керек деп санайды. Сонымен қатар, халықаралық құқықта мемлекеттерді мойындаудың айқын және декларативті теорияларын бөліп көрсетеді. Конститутивтік теорияға сәйкес, тек халықаралық құқықтың қолданыстағы субъектілері ғана жаңа пайда болған білімді мемлекет деп тану туралы шешім қабылдай алады. Бұл ретте мойындауды білдіруі тиіс мемлекеттердің қажетті санын белгілейтін халықаралық-құқықтық нормалар жоқ, сондай-ақ егер барлық мемлекеттерді оны субъект деп танымаған жағдайда, онда осы "мемлекетте" қандай заңды мәртебе болады. Декларативті басқа теория халықаралық құқық субъектісі Мемлекет білім беру сәтінде танылатынын және халықаралық құқықтың басқа субъектілерінің қандай да бір тануын талап етпейтінін айтады. Бұл теория бірқатар халықаралық актілерде бекітілген. Мысалы, 1933 ж. мемлекеттердің құқықтары мен міндеттері туралы Монтевидео конвенциясының 3-бабына сәйкес "мемлекеттің саяси өмір сүруі басқа мемлекеттердің мойындауына байланысты емес. Тіпті мойындалғанға дейін де мемлекет өзінің тұтастығы мен тәуелсіздігін сақтап, гүлденуін қамтамасыз ету үшін қорғауға, демек, өзін қажет деп санайтын жолмен қалыптастыруға, оның мүдделеріне сәйкес заң шығаруға, оның қызметтерін басқаруға, сондай-ақ оның соттарының юрисдикциясы мен құзыретін айқындауға құқылы" [4]. Сондай-ақ, осы Конвенция мемлекеттің негізгі белгілерін айқындайды: біріншіден, тұрақты халық; екіншіден, белгілі бір аумақ; үшіншіден, өз үкіметі; төртіншіден, басқа мемлекеттермен қарым-қатынасқа түсу қабілеті. Яғни, егер бұл білімде мемлекеттің аталған белгілері болса, онда бұл білім мемлекет болып табылады. Алайда, бұл теория өз кемшіліктеріне ие. Мемлекеттіліктің барлық өлшемдеріне жауап бере отырып,

тәжірибеде танылмаған аумақтық білім беру халықаралық құқық субъектілері болып табылмайды.

Алайда, бүгінгі таңда болашақта басқа мемлекеттер мен әлемдік қауіпсіздікке қауіп төндіруі мүмкін бірқатар мемлекеттер әлемдік мойындауға үмітті екенін ұмытпаған жөн. Мысалы, Таулы-Қарабақ республикасы, ол 1991 жылы халықаралық деңгейде танылған Әзірбайжанның әскерлерімен басып алынған аумақтарында пайда болды. 1991 -1993 жылдары Таулы-Қарабах Республикасы мен Әзірбайжанның әскери қақтығысы өршіп кетті, соның нәтижесінде әзірбайжандар армяндарды Әзірбайжан КСР бұрынғы Шаумянов ауданының аумағынан және Таулы Қарабахтың бөлігінен ығыстырды. Өз кезегінде, Таулы Қарабақ Республикасы Армиясы қолдаған Әзірбайжанның Таулы Қарабаққа жақын орналасқан бірнеше аудандарына бақылау орнатты және сол жерден әзірбайжан халқын ығыстырды. 1993 жылы БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі Таулы-Қарабах Републикасының осы әрекетін Әзірбайжан аумағын армян күштерінің басып алуы ретінде білікті, тиісінше ол халықаралық деңгейде таныла алмайды. Декларациялық теорияға сәйкес, мемлекеттің белгілері болған кезде мемлекет болғысы келетін кез келген аумақтық білім халықаралық құқық субъектілігіне ие болады. Алайда, бұл теория Тәуелсіз Мемлекеттер мәртебесіне үміткер түрлі аумақтық құрылымдардың пайда болуының халықаралық құқық нормаларына сәйкес келмейтін жағдайларға кедергі келтіретін тиімді шараларды көздемейді. Бұл жағдайда кез келген аумақтық білім, өзінің "тәуелсіздігі" туралы жариялай отырып, Халықаралық құқық субъектісі болады (мысалы, ДАИШ). Доктриналық және конститутивтік теорияның бірігуін көздейтін аралас теория бар. Бұл теорияны жақтаушылар аумақтық білімді мемлекет деп тану үшін мемлекет белгілерінің болуы қажет, сондай-ақ осы аумақтық білімді халықаралық тану қажет деп есептейді. Біздің ойымызша, осы аумақтық білім беру мемлекет деп танылуы мүмкін жағдайларды нақты бекіту қажет. Біріншіден, жаңадан құрылған мемлекет аумақ, халық, үкімет және т. б. сияқты тиісті белгілерге ие болуы тиіс. Екіншіден, өзінің білімі кезінде аталған мемлекет халықаралық құқықтың жалпыға танылған қағидаттары мен нормаларын бұзбауы тиіс. Бірқатар жағдайларда, әлемдік қоғамдастық халықаралық құқық нормалары мен қағидаттарын бұза отырып құрылған Тәуелсіз мемлекеттер ретінде белгілі бір аумақтық білім беруді танудан бас тартумен жауап бере алады. Мысалы, Оңтүстік Родезия. БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі барлық мемлекеттерді елдің барлық халқының келісімінсіз ақ азшылдықпен жарияланған осы аумақтық білім беруді мойындамауға шақырды. Сондай-ақ, БҰҰ ҚК Оңтүстік Африка жасаған Транскей, Бохувотсвана, Венда, Гскей банданы Тәуелсіз мемлекеттер ретінде халықаралық құқықты бұзумен құрылған деп танымауға шақырды. Әлемдік қоғамдастық халықаралық құқықтың нормалары мен принциптерін бұза отырып құрылған аумақтық құрылымдарды жоюға бағытталған шараларды қолдануға құқылы екенін атап өту керек. Мысалы, кез келген құралдарды, соның ішінде қарулы күштерді ДАИШПЕН күресте қолдану өте орынды. Үшіншіден, БҰҰ-да бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау жөніндегі ортақ мақсаттарды біріктіретін әлемнің барлық дерлік мемлекеттері ұсынылған. БҰҰ-ға мүше мемлекетті қабылдау біздің ойымызша, осы өлшемдер болған жағдайда жүзеге асырылады, мемлекет мойындалған деп санауға болады. Мысалы, өз аумағы, халқы, мемлекеттік билік органдары Бар Израиль мемлекеті. Израиль 166-ға жуық мемлекетті мойындайды, сондай-ақ ол БҰҰ мүшесі болып табылады. Алайда, 26-ға жуық мемлекет Израильді мемлекет ретінде мойындамайды. Алайда, Израильдің халықаралық-құқықтық танымы жоқ деп айтуға болмайды. Төртіншіден, мемлекеттің білімін сол жерде тұратын халықтың өзі қолдауы тиіс. Сондай-ақ, осы мемлекетте адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтауға кепілдік беретін демократиялық саяси режим белгіленуі тиіс.

Мысалы, 2012 жылы Косовода өңірдің солтүстік аудандарының сербтері елді мекендерінің мәртебесі туралы референдум өтті. Нәтижесінде, басым көпшілігі Косово мен штангалық билік құрылымдарының тәуелсіздігін мойындамады. Солтүстік Косовода штаттан тыс биліктің мойындауына қарсы референдумға қатысқан азаматтардың 99,74% дауыс берді. Негізінен мемлекеттердің Косово бөлігі деп танылған сәтке дейін әлемдік тәжірибе біркелкі

болғанын атап өту қажет. Монтевидео Конвенциясында көрсетілген классикалық талаптар және *jus cogens* нормаларын бұзбау принципі назарға алынды. Осылайша, 1933 ж. Монтевидео Конвенциясында мемлекеттің халықаралық құқық субъектісі ретінде төрт белгісі бекітілген:

- 1) тұрақты халық;
- 2) белгілі бір аумақ;
- 3) Өз Үкіметі;
- 4) басқа мемлекеттермен қарым-қатынас жасау қабілеті.

Jus cogens нормаларын бұзбау принципі 1931 жылы Құрама Штаттар тарапынан Маньчжоу-ты мойындамау сәтінен бастап назарға алынды. Қазіргі уақытта бұл тәжірибе БҰҰ Бас Ассамблеясының қарарымен расталған: 41-баптың 2-тармағындағы "халықаралық-құқықтық әрекеттер үшін тараптардың жауапкершілігі ("бірде-бір мемлекет 40-баптың мәні бойынша елеулі бұзушылық нәтижесінде қалыптасқан ережені заңды деп танымайды және мұндай жағдайды сақтауға көмек немесе жәрдем көрсетпейді"). Яғни, егер аумақтық білім Монтевидео Конвенциясының барлық талаптарына жауап берсе, бірақ *jus cogens* нормаларын бұза отырып пайда болса, басқа мемлекеттердің оның мемлекеттілігін мойындауға құқығы жоқ. Бұл ереже 1991 жылғы "он екі" 16 желтоқсанда. Сыртқы істер министрлері қабылдаған "Шығыс Еуропа мен Кеңес Одағының аумағындағы жаңа мемлекеттерді тану өлшемдерінде" расталды. Онда мемлекет агрессия нәтижесінде пайда болған деп танылмайды. Бұл құжат, сондай-ақ, тану пәні болып табылатын аумақтық білім беру талаптарына сәйкес келетін өлшемдерді кеңейтті: "- БҰҰ жарғысының ережелерін және Хельсинки Қорытынды актісі мен Париж хартиясы бойынша қабылданған міндеттемелерді сақтау, әсіресе заң үстемдігіне, демократия мен адам құқығына қатысты;

- Бық шеңберінде қабылданған міндеттемелерге сәйкес этникалық және ұлттық топтар мен азшылық құқықтарының кепілдіктері;

- бейбіт құралдармен және ортақ келісіммен өзгеше өзгертілмейтін барлық шекаралардың мызғымастығын құрметтеу;

- ядролық қаруды қарусыздану мен таратпау, сондай-ақ қауіпсіздік пен өңірлік тұрақтылыққа қатысты барлық тиісті міндеттемелерді қабылдау;

- келісім бойынша шешу міндеттемесі, оның ішінде қажет болған жағдайда төрелікке жүгінуді, мемлекеттің құқықтық мирасқорлығына және аймақтық дауларға қатысты барлық мәселелерді қарастыра отырып".

Әрине, мынадай факт даусыз болып табылады: жоғарыда аталған барлық өлшемдер мен талаптарды назарға ала отырып, мемлекеттер басқа мемлекеттерді мойындаған кезде де саяси пайымдауларды басшылыққа алды, алайда тану практикасы әлі де біркелкі болды. Раичтің пікірінше, халықаралық құқықта мемлекеттерді тану еркіндігін шектейтін арнайы шеңберлер жасалды (Raic 2002: 91)[2]. Құқық талаптарына сәйкес келетін мемлекеттердің нормативтік шеңбері мен практикасы сепаратистік қозғалыстар халықаралық қоғамдастық мойындамаған халықаралық салыстырмалы тұрақтылыққа алып келді.

Косово жағдайы түбегейлі өзгерістер әкелді. Бастапқыда "Югославияның Одақтас Республикасының егемендігі мен аумақтық тұтастығына барлық мүше мемлекеттердің адалдығы" расталса да...."Қарары... 1999), кейінірек халықаралық аренада Сербияның келісімін алу және Косово тәуелсіздігін БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің қарарын қабылдау арқылы растау әрекеттері жасалды. Бұл әрекеттер сәтті болмаған кезде, Сербия наразылығына және БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тиісті қарарының болмауына қарамастан, қызметі Косово тәуелсіздігін мойындауға бағытталған мемлекеттер тобы құрылды... 2008). Бұл өте қызықты, Косово жағдайында өте ерекше құбылыс байқалды, атап айтқанда: Косово осы фактіні алдын ала мақұлдағанда алдын ала мойындауға уәде берген бірқатар мемлекеттердің тәуелсіздігін жариялады. Косово Тәуелсіздік Декларациясы оны қабылдау алдында Косово мен кейбір мемлекеттердің биліктері арасында талқылаудың мәні болды деп айтуға болады. Косово билігі тәуелсіздікті жариялағаннан кейін бұл факт қазіргі елдердің кем дегенде жартысын мойындайтынына сенімді болды. Әрине, 2008 жылдың 17 ақпанында тәуелсіздік

жарияланған сәтте бұл акт кең қолдауға ие болды. Алайда, мысалы, Косово Швециясы деп тану туралы мәтінде мынадай тұжырымдаманы табуға болады: "Бүгін Үкімет Косово Республикасын тәуелсіз мемлекет ретінде мойындау туралы шешім қабылдады, оның тәуелсіздігін қазіргі уақытта халықаралық қоғамдастық бақылайды". Сұрақ туындайды: Швеция Косово Республикасының тәуелсіздігін мойындады ма немесе Косовоға халықаралық қоғамдастықтың бақылауы ма? Кейбір мемлекеттер мойындау мәтіндерінде 1244 қарарда және Ахтисаари жоспарында анықталған Косово қағидаттарына адалдықты атап өтті, бірақ бұл құжаттар Косово ретінде тәуелсіз мемлекет ретінде емес, керісінше халықаралық протекторат ретінде анықталды[5].

Косово тану төңірегіндегі жағдай көптеген ғылыми және публицистикалық жұмыстардың пәні болып табылады. Бүгінгі күні Косово 108 мемлекет деп танылды, бірақ жалпы мойындау байқалмайды. БҰҰ Халықаралық соты Косовоның уақытша өзін-өзі басқару органдары тәуелсіздікті бір жақты жариялаудың халықаралық құқығына сәйкестік мәселесін қарастыра отырып, Косовоның құқықтық мәртебесі бойынша қандай да бір түсініктемелерден аулақ болды. 2008 жылы Тәуелсіздік туралы декларация жарияланғаннан кейін Косово орналасқан жағдайға байланысты Косово Республикасы Қазіргі уақытқа дейін тәуелсіз мемлекет ретінде жұмыс істемейді. Онда әлі де Косоводағы БҰҰ – ның уақытша әкімшілік істері жөніндегі миссиясы әрекет етеді[6], ЕО-ның "EULEX" миссиясы, сондай-ақ "СДК" ("Косово үшін күштер") - НАТО-ның басшылығымен халықаралық күштер[7].

Жоғарыда айтылғандардан қазіргі уақытта Косово Республикасы халықаралық протекторат ретінде, бірақ тәуелсіз мемлекет ретінде емес, бар деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, жоғарыда айтылғандай, Косовоның тәуелсіздігін 108 мемлекет мойындады. Мойындайтын мемлекеттердің іс-әрекеттері баптың басында белгіленген тезисті мойындау көп дәрежеде саяси акт болып табылатынын, ал халықаралық құқық аз рөл атқаратынын растайды. Мәселен, кейбір елдер, мысалы, Түркия, саяси пайымдауларға, бірінші кезекте аймақтағы тұрақтылық, бейбітшілік және қауіпсіздік қажеттілігіне сілтеме жасай отырып, мойындау туралы өз шешімін ақтады. Косоводағы оқиғалар тану мәселесі бойынша халықаралық қоғамдастықтағы терең қарама-қайшылықтарды айқын көрсетті және халықаралық құқық мемлекеттерді мойындауда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Дегенмен мойындайтын ел айтып өткендей "бірегейлігі" осы жағдайлардың тырысып емес әкелуі құру прецедент бірден түсінікті болды, бұл мүмкін болмады. Косово мойындау жаңа халықаралық саяси шындық, әсіресе Кавказдағы өңірлік қақтығыстар контекстінде жасады. Шефферге сәйкес, "Косово тәуелсіздігін біреу мойындай ма, жоқ па, бұл тәуелсіздікті жариялау Кавказға әсер еткен фактіге күмән тудырмайды". Осы 2008 жылы Ресей ресми түрде Оңтүстік Осетия мен Абхазияның тәуелсіздігін мойындады (№1260 Жарлық)... 2008; № 1261 Жарлық... 2008). Ресей тарапы осы екі аумақтық білім беруді мойындай отырып, Косово деп танудың алдында да өз шешімін дәлелдеген. Ресей Федерациясынан басқа, Никарагуа, Венесуэла және Науру Республикасы (Вануату Және Тувалу Республикасы бастапқыда Абхазияның тәуелсіздігін мойындады, бірақ кейінірек танудан бас тартты) ресми мойындаумен шықты. Абхазия мен Оңтүстік Осетияны мойындамайтын елдер егемендік принципі мен аумақтық тұтастық қағидаты бұзылғанын атап өтіп, Ресейді халықаралық құқықты қолдану кезінде қос стандарттарды пайдалануда айыптады. Неге Ресей Оңтүстік Осетия мен Абхазияны мойындай отырып, Косовоны мемлекет ретінде мойындамады? Және неге Косово деп таныған мемлекеттер әлі күнге дейін Оңтүстік Осетияны, Абхазияны, Приднестровье мен таулы Қарабақтарды мойындамады? Жауап анық көрінеді. Ресей жаңа мемлекеттерді мойындау таза саяси қадам болды, халықаралық құқықтың принциптері танылатын Тараптың қалауы бойынша пайдаланылды. Яғни Косово тану кезінде туындаған жағдай қайтадан қайталанды. Басқа мемлекеттердің іс-әрекеттері туралы да солай айтуға болады. Бұл қызықты және Косово мойындаған кезде, Оңтүстік Абхазия мен Осетияны мойындаған кезде құқықтық дискурс тек аумақтық тұтастық принципіне халықтың өзін-өзі билеуге құқығын қарама-қарсы қою мәселесін талқылаумен шектелді. Проблеманы мұндай түсіндіру мемлекеттерді тану туралы құқықтық нормалардың рөлі мен мазмұнына қатысты

белгісіздікке әкеп соғады. Оңтүстік Осетия мен Абхазияны тану Косовоның бірегей сипаты туралы Батыс елдерінің бекітулерін іс жүзінде жоққа шығарады. Яғни Косово прецедентке айналады. Бірақ ресейлік тарап Оңтүстік Осетия мен Абхазияны мойындай отырып, прецедент құрмайтынын атап өтті[8]. Өкінішке орай, Косовоға қатысты жағдай да, Оңтүстік Осетия мен Абхазияға қатысты жағдай сецессия жағдайларын заңдастыру үшін мойындау институтын пайдалану үшін алғышарттар жасайды.

Қойылған сұрақтың жауабы қандай: мемлекеттерді саяси немесе құқықтық факторлар деп тану анықталады ма? Мойындайтын тараптардың негіздерінде Косово, Оңтүстік Осетия және Абхазияны тану кезінде Монтевидео өлшемдеріне, адам құқықтарын қорғауға, аумақтық тұтастық қағидаттарына, халықтардың өзін-өзі анықтау құқығына және т.б. негізделген заңдық дәлелдерді пайдалану тәжірибесі байқалады. Мұндай тәжірибе әлемдік тұрақтылық үшін ықтимал қауіп-қатерлерге алып келеді. Соңғы онжылдықта мойындау процесіне қатысушы мемлекеттердің іс-қимылдарын талдай отырып, шешімдер қабылдауда олардың құқықтық дәлелдерін негіздеуге тырыса отырып, өздерінің саяси прерогативінен шыққанын айтуға болады. Бірдей құқықтық дәлелдерді қолдану кезінде фактілер нақты мемлекеттің саяси прерогативтеріне сәйкес түсіндіріледі. Мемлекеттердің жаңа тәжірибесі сепаратистік қозғалыстарға кеңінен қолдау алуға мүмкіндік бермейтін қазіргі status quo-ны бұзды. Косово, Абхазия және Оңтүстік Осетия тәуелсіздігін мойындауды қалай дәлелдеуге тырысса да, осы аумақтық бірлестіктер бір жақты сецессияның үлгісі болып табылады. Олардың нақты мәртебесі осы құрылымдар мен олардың бір бөлігі бұрын болған мемлекеттер арасындағы келіссөздер процесінің нәтижесі болған жоқ. Мемлекеттер Косово мойындалғанға дейін бар тәжірибеге қайта орала ала ма? Бүгінгі күні бұл сұраққа нақты жауап беру өте қиын. Кельзен тағы да "мемлекеттер мен үкіметтерді мойындау мәселесі теорияда да, практикада да ешқашан қанағаттанарлық шешілмегеніне" назар аударды. Бірақ мемлекеттердің тәжірибесі мен осы саладағы қолданыстағы халықаралық құжаттар негізінде біріздендірілген белгілі бір формальды-нормативтік шеңберлерді құрды. Демек, мұндай шешім мүмкін деген тұжырым бар. Қалыптасқан жағдайда осы шешімге алғашқы қадам-ресми-нормативтік тану шеңберін құрайтын нормалардың мазмұны мен көлеміне қатысты консенсусқа қол жеткізу болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Лукашук, И. И., 2005. Халықаралық құқық. Жалпы бөлім.
2. М. Волтерс Клувер Халықаралық құқық комиссиясының жұмысы. 7-ші басылым. 2009. Т. I. Нью-Йорк: БҰҰ-ның.
3. Моисеев Е. Г. Косово проблемасы және халықаралық құқық // Құқық және мемлекет: теориясы мен практикасы. 2008. № 4 (40). С. 84-87.
4. Уляницкий В. А. Жаңа мемлекеттердің пайда болуы және танылуы / халықаралық құқық// халықаралық құқықтың Ресей ғылымының алтын қоры. Т. II. М. 2010. Б. 76-84.
5. Савчук К. А. Халықаралық құқықтың фрагментациясы контекстіндегі мемлекеттердің халықаралық-құқықтық тану мәселесі // Ресей заң журналы. 2013. № 5.
6. 1933 жылғы 26 желтоқсандағы мемлекеттердің құқықтары мен міндеттері туралы Монтевидео конвенциясы.